

LANDSHAFT KOMPOZITSIYASIDA MANZARALI GULLOVCHI LIANALARNING O`RNI VA AHAMIYATI

Xamidov Maruf Zarifovich

Assistent o`qituvchi,

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8053790>

ARTICLE INFO

Received: 08th June 2023

Accepted: 17th June 2023

Online: 19th June 2023

KEY WORDS

Vertikal

ko'kalamzorlashtirish.

Landshaft kompozitsiya,
manzarali lianalar,
trelyajlar, keramika faktura,
"poliant" atirgullar, drenaj,
lianalar.

ABSTRACT

XX asr axiri XXI asrning boshlaridan O'zbekiston Respublikasida, landshaft kompozitsiyasida manzarali gullovchi lianalarning o'rne va ahamiyati, estetik funktsiyasidan tashqari, amaliy ahamiyatga ega bo'la boshladi. So'nggi o'n yilliklarda u shaharni obodonlashtirishda, ko'p qavatli uylarni, shaxsiy xonadonlarni, Savdo majmualari, ijtimoiy obyektlar hududlari va ichki interyerlarni manzarali gullovchi lianalar hamda gullar yordamida fitodevorlar, fitosuratlar yordamida vertikal ko'kalamzorlashtirishdan tobora ko'proq foydalanilmoqda.

Landshaft kompozitsiyasida vertikal ko'kalamzorlashtirishning maqsad va vazifalari. Vertikal bog'dorchilikning uchta turi mavjud - tayanchlarda uzum o'sishi, konteyner o'simliklaridan osilgan kompozitsiyalar, fitopanellar yoki "jonli" rasmlar. Birinchi ikkita usul ochiq vertikal bog'dorchilik uchun ishlatiladi. Uchinchisi universaldir, u bog'da, uylarning jabhalarida, ichki makonda ishlatiladi. Zararli chiqindilari bo'lgan zamonaviy shaharlar havo tarkibining yomonlashuvini qoplash uchun juda ko'p o'simliklarga muhtoj. Zich binolar ba'zan kam shahar maydonida klassik yashil maydonlar bilan bog'larni o'rnatishga imkon bermaydi. Binolarning devorlarini ko'kalamzorlashtirish ikkita maqsadni ko'zlaydi. Birinchisi, shahar atmosferasining sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash. Ikkinchisi - uylarni, ko'rinmas binolarni, kichik me'moriy shakllardagi ob'ektlarni bezash. Shaxsiy uchastkada vertikal bog'dorchilik moslamasi bir nechta muammolarni hal qiladi [7].

VERTIKAL KO'KALAMZORLASHTIRISHDA MANZARALI LIANALARDAN FOYDALANISH

Siz hududni qulay sharoitlarga moslashtirishingiz, vertikal ko'kalamzorlashtirish texnikasidan foydalangan holda hududlarga bo'lish mumkin. Manzarali gullovchi lianalar hududlarning iqtisodiy qismini dam olish joyidan ajratib turadi. Manzarali gullovchi lianalarni vertikal ko'kalamzorlashtiradigan hududlarga joylashtirishda temir panjaralar, metall to'siqlar, metal arkalar o'rnatiladi. Vertikal ko'kalamzorlashtirish binoning yoki kommunal kamchiliklarni berkitishning eng yaxshi usuli bo'lib, ushbu sanab o'tilgan jihozlarga chirmashtirishda yaxshi natija beradi [7].

OBYEKTDAGI MIKROIQLIMNI TARTIBGA SOLISH

Obyektda vertikal ko'kalamzorlashtirishning mikroiqlimga ta'siri quyidagilardan iborat:

1. Shamoldan himoya qiladi;
2. Quyoshdan boshpana;
3. Havoning nisbiy namligini oshiradi,
4. Salqinlik hissini baxsh etadi.
5. Vertikal ko'kalamzorlashtirish chang-g'uborlar filtri vazifasini bajaradi va shovqinni yutadi.

BINO VA INSHOATLAR YUZALARINI BEZASH

Vertikal devorlarni manzarali gullovchi lianalar yordamida ko'kalamzorlashtirish - bu uyni bezash, uning tashqi ko'rinishidagi kamchiliklarni yashirish va oddiy bo'lmagan binolarni yashirishning eng maqbul usullaridan biri hisoblanadi.

Devorlarni Vertikal ko'kalamzorlashtirishning amaliy ma'nosi:

1. Devorlarni haddan tashqari issiqlikdan himoya qilish;
2. Binolarda mikroiqlimni yaxshilash;
3. Konditsionerga bo'lgan ehtiyojni kamaytirish va elektr energiyasini tejash;
4. Manzarali gullovchi lianalar yordamida shovqinni kamaytirish;
5. O'simliklarni tanlash va mavsumga qarab, devorlardagi lianalarining barglar rangini o'zgartiradi, binolarni ko'rinishini o'zgartiradi [7].

VERTIKAL KO'KALAMZORLASHTIRISHNING AFZALLIKLARI

Vertikal bog'dorchilik tizimi noyob ichki yoki orqa hovli dizaynini yaratishning nisbatan arzon usuli hisoblanadi. Uning afzalliklari: Har qanday o'lchamdagi bo'sh joy bilan ishlash qobiliyati; O'simliklarning vertikal o'sishi hisobiga yashil maydonlar maydonini ko'paytirish; Dizayn loyihalarini amalga oshirish uchun ranglar, to'qimalar va shakllarning keng palitrasi;

Kvartirada yoki uchastkada vertikal bog'dorchilik bilan foydali maydonni tejash. Vertikal bog'dorchilik texnologiyalari kerak bo'lganda kompozitsiyani o'zgartirishga imkon beradi. Ko'p xilma-xil o'simliklar insonning jismoniy va hissiy holatiga foydali ta'sir ko'rsatadi, qulaylik va tinchlik muhitini yaratadi [7].

KO'KALAMZORLASHTIRISHGA MO'ljALLANGAN JOYLARDA AGROTEXNIKA ISHLARI.

Hududni ko'kalamzorlashtirish ishlarini boshlashdan oldin, maydon qurilish chiqitlaridan tozalanadi; toshlar, tunukalar, yogochlar olib tashlanadi; eski qurilmalar buziladi, eski fundament qoldiqlari va boshqalar olib tashlanadi. Bu ish qanchalik mashaqqatli bo'lmasin, uni bajarish muhim tadbir hisoblanadi. Tozalash ishlarini bajarib bo'lgandan keyin, maydonning unumdor tuproqli qatorini saqlab qolish choralari ko'riladi. Tuproqning yuza qatlamini yig'ib olib, bir joyda to'planadi, yoki buldozer bilan surib qo'yiladi. O'tlari oldindan o'rilgan chimlarni chim kesadigan uskuna bilan eni 25-30 sm o'zunligi 40-50 sm va kalinligi 3-8 sm bo'lgan bulaklarga kesib, soya joyga taxlab qo'yiladi (bir necha qavat qilib). Ularni doimiy maydonga terilgunga qadar vaqti bilan suv berib turiladi. Keyinchalik yig'ilgan tuproq va chim bo'laklari ko'kalamzorlashtiriladigan maydonga joylashtiriladi. Agar bu ish bajarilmagan bolsa, qurilish chiqitlari qolgan maydon tuprog'i unumli tuproq qavatini bilan almashtiriladi. Daraxt va butalar ekiladigan joydagi chuqurchalar tuprog'i butunlay yangilanishi lozim. Hududni birlamchi rejalashtirish ishlarini vertikal rejalashtirish loyixasiga

to'lik munosib holda bajariladi. Yer osti inshootlari va qurilmalarini joylashtirishda vujudga kelgan jarliklar, chuqurliklar tuproq bilan ko'miladi. Bunda qumoq va qumloq tuproqlardan foydalaniladi, unda mayda qurilish chiqindiari (40-50 %) oshmagan aralashmasi bo'lishi ruxsat etiladi. Toza qurilish chiqindiaridan hiyobon va maydonchalar barpo etiladigan joylardagi chuqurliklarni to'ldirish mumkin. Tuproq ko'chib kelishini oldini olish maqsadida bu joylarga organik yoki kimyo ishlab chiqarish chiqindiarini solish ruxsat etilmaydi. Organik chiqindilarni - taxta qirindisi, payraxasi, barglar va boshqalar - maydon tekislangandan keyin hamda loyixalash ishlari amalga oshirilgandan so'ng maydonga tekis qilib yoyib chiqiladi, ustidan yangi tuproq solinib, u joyda daraxt va butalarni ekish hamda gazonlar barpo etish mumkin [5].

Organik chiqindilar miqdori umumiy tuproq aralashmasidan 20% ko'p bo'lmasligi lozim. Hududni tekislashda imkoni boricha yer qazish ishlarini, ya'ni chetdan tuproq olib kelishni kamaytirishga harakat qilish lozim. Vertikal ko'kalamzorlashtirish rejalashtirish ishlarini tugatgandan so'ng, muxandislik kommunikatsiyalarning asosiy yo'nalishlari yo'llar, maydonchalar cheti hamda inshootlar qurilish joylarini belgilash ishlari amalga oshiriladi. Shundan so'ng, muxandislik quvurlarini yotqizish, inshootlar va yo'lkalar qurilishiga kirishiladi.

Ko'pchilik ko'kalamzorlashtirish obyektlaridagi yer osti inshootlariga: drenaj, yer osti suv quvurlari, ochiq va yopik sug'orish tizimlari, elektr va telefon kabellari kiradi. Yer osti inshootlarini Qurish ishlari bog' - istirohat inshootlarini, kichik arxitektura shakllarini hamda ko'kalamzorlashtirish ishlarini boshlashdan oldin bajarilishi kerak. Ushbu muhandislik inshootlari barcha mahsus loyixalar asosida bajariladi hamda bir qancha mablag sarflashni talab etadi. [1]

Yopiq sug'orish tarmog'i kichik va muhim joylarda barpo etiladi. Keskin nishabliklarni eroziyadan saqlash hamda suv xavzalari qirg'oqlarini maxkamlash maqsadida bir qancha tadbirlar amalga oshiriladi. Bu ishlar hududni muxandislik tayyorlash bo'yicha amalga oshiriladigan tadbirlarning bir qismi bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi: o't o'sadigan chim qoplamasini barpo etish; sel oqimini tuxtatib turadigan daraxt va butalarni ekish ishlari. Nishablikning past qismida yunalish bo'yicha suvni yig'ib, oqizishga mo'ljallangan ariqchalar o'tkaziladi. Qirg'oqlarni ximoyalash inshootlari toifasi va konstruktsiya jihatlari suv xavzalarining vazifasiga va mavjud qurilish materiallariga moslab quriladi. Bularning oddiy toifalari quyidagicha: 1) urug' ekish bilan yoki chim yotqizish uslubi bilan gazonlar barpo etish; 2) butalarni ekish hamda o't urug'larini ekib, maxkamlovchi qoziqchalarni navbatma-navbat joylashtirish [2].

Parvarishlash ishlarining asosiylaridan biri - o'simliklar shox-shabbasiga manzaraviylik sifatini oshirish uchun ayrim shoxlari va novdalari qisman kesib chiqiladi. Kesish ishlari o'simliklarni biologik xususiyatlarini inobatga olgan xolda bajariladi. Daraxtlar kesilgan bo'lsa, uning umumiy o'sishi va rivojlanishi yaxshilanadi. Bunda - shox shabbaga kerakli shakl beriladi. Qurigan, kasallangan va xaddan tashqari qalinlashib ketgan shoxlari olib tashlanadi. Kesish natijasida daraxt shox - shabbalari va ildizlari umumiy hajmining o'zaro nisbati o'zgaradi, so'ruvchi ildizlari ko'payadi, natijada o'simlikning suv va mineral moddalar bilan ta'milanish darajasi yaxshilanadi. Daraxtning yosh, jadal o'sish davrida, shox-shabballarning parvarishi "tezkor" bo'lishi lozim. O'simliklarning etuklik davrida esa uning kurigan shoxlarini

olib tashlash ishlari amalga oshiriladi. Daraxtlarni kesish ishlarini malakali va tajribali bog'dor ishchilari bajaradi. Shox-shabбалarni parvarish qilish uchun daraxtlarni kesishning uch usulidan foydalaniladi: shakl berish, sanitar va yoshartiruvchi [4].

Atirgullar har yili, gullab bo'lganidan keyin kesiladi, bunda zararlangan va qariyotgan novdalari butunlay olib tashlanadi. har 3-4 yilda yoshartiruvchi kesish tadbirlari bajaraladi: eski novdalar tubigacha yoki yangi shoxcha novdalari paydo bo'lgan joyigacha kesiladi. Atirgullarni O'zbekiston sharoitida, usuv davri davomida muntazam kesib turiladi. Asosiy shoxlarida 3-4 tadan novda qoldirib, eski shoxlari ketma-ket kesib tashlanadi. O'zbekistonda "poliant" atirgullar may oyidan to oktyabr oyigacha uzluksiz gullab turadi [7].

Xulosa

1. Savdo majmualari, ijtimoiy obyektlar hududlari va ichki interyerlarni manzarali gullovchi lianalar hamda gullar yordamida fitodevorlar, fitosuratlar yordamida vertikal ko'kalamzorlashtirishdan tobora ko'proq foydalanilmoqda.
2. Liana turlari ichida ko'kalamzorlashtirishda keng foydalaniladiganlari yovvoyi uzum (toklar), Amur toki, Obvoynik, Lomonos, Kaprifol jimolosti, Aktinidiya, Kirkazon (Aristoloxiya), Plyush, Limonnik va boshqalardan foydalanish uchun agrotexnik tadbirlar muhim hisoblanadi.
3. Vertikal ko'kalamzorlashtirish binoning yoki kommunal kamchiliklarni berkitishning eng yaxshi usuli bo'lib, ushbu sanab o'tilgan jihozlarga chirmashtirishda yaxshi natija beradi.

References:

1. Abduraxmonov A., Murzova R., Rojanovskaya M. Озеленение городов лианами. – Ташкентб Издательство «Узбекистан», 1968.-76-78 с.
2. Bragina V.I. Вертикальное озеленения зданий и сооружений Киев: Будивельник, 1980.- 171с.
3. Qayimov A.K., Berdiyev E.T. Landshaftli qurilish (darslik). Toshkent, Fan va texnologiya, 2016, 2016.- 300 b.
4. Былов В.Н., Зайцев Т.Н., Лилина А.С. Сад непрерывного цветения. - Москва, Изд-во "Наука", 1975. — 136 с.
5. Кузьмичев. И. П., Печеницьш В.Г., Озеленение городов и сел. - Ташкент. Изд-во «Узбекистан», 1979.-181 с.
6. Berdiyev E.T., Turgunov M.D., Gulomxodjayeva Sh.F., Vertikal ko'kalamzorlashtirish (o'quv qo'llanma). – Toshkent, 2019.-104b.
7. Chris bribach "Vertical garden guide about the inventor" 2015 Plants On Walls / Florafelt US Patent 8141294
8. [https://www.ewikiuz.top/wiki/Green wall](https://www.ewikiuz.top/wiki/Green_wall).